

УДК 37.011.3-051:33

Т. С. Гребенюк,
методист відділу природничих дисциплін ВІППО;

О. М. Тарасюк,
учитель економіки Володимир-Волинської ЗОШ І–ІІІ ст. № 5
Володимир-Волинської міської ради Волинської області

Інноваційна діяльність учителя економіки в роботі з обдарованими дітьми

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти роботи вчителя економіки з обдарованими учнями на уроках та в позаурочний час. Значну увагу приділено методиці організації факультативних занять як форми диференційованого навчання.

Ключові слова: обдаровані учні, факультатив, диференційоване навчання, фінансова грамотність, основи економічних знань.

Hrebeniuk T. S., Tarasiuk O. M. Innovative Activities of Economics Teachers in the Work with Gifted Children.

Theoretical and practical aspects of economics teachers with gifted students at the lessons and after school are considered.

Special attention is paid to methods of extracurricular activities as a form of differentiated education.

Key words: gifted pupils, optional subject, differentiated education, financial literacy, basics of economics.

Лише коли тренувати свій інтелект, навантажувати його задачами, пошуками розв'язку, лише тоді він не ослабне й буде розвиватись і міцніти.

Г. М. Марков

Актуальність дослідження. Наукова психологія ще не визначилась остаточно щодо питань, пов'язаних із явищем обдарованості (у тому числі інтелектуальною творчістю). Єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина – унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками. Тому головним є пошук ключа – індивідуального підходу до кожного учня, зокрема обдарованого, з вираженою індивідуальністю, незалежністю. Обдарованість як максимальне виявлення здібностей, що зумовлене «емоційною енергетикою», і досі залишається проблемою нез'ясованою.

Ступінь наукової розробки теми. Вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти і педагоги доклали багато зусиль до запровадження економічної підготовки школярів. Вагомий внесок у формування національної системи шкільної економічної освіти зробили О. В. Аксьонова, Т. Г. Гільберт, Г. В. Думанська, Л. М. Кириленко, Г. О. Ковальчук, Л. П. Крупська, Л. Б. Паламарчук, І. М. Пархоменко, І. Л. Петрова, І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко, С. В. Степаненко, І. Є. Тимченко, О. А. Юхимович та ін.

Виклад основного матеріалу. Час доводить, що економічна освіта і виховання школярів стали нагальною потребою сьогодення. Економічне оточення змінюється: настільки швидко і часто несподівано для нас, що ми нерідко, не з власної волі, стаємо не його активними учасниками, а пасивними спостерігачами. Інколи на це впливають

об'єктивні чинники, а інколи нам просто не вистачає знань. Тому хотілося б, щоб майбутнє покоління нашої країни увійшло в доросле життя підготовленим до сприймання економічної дійсності та розв'язання складних економічних проблем.

Кожна дисципліна має свої внутрішні цілі навчання, які, зрештою, залежать і від особистості вчителя, рівня його знань, умінь, професійного досвіду та методичної підготовки, визначення ним певного кола завдань, необхідних для учнів. Тобто кожен предмет має власні завдання перед молоддю. В перших рядах боротьби за підготовку учнів до свого економічного майбутнього стоять учителі економіки. Заняття з економіки повинні дати кожній дитині шанс будучи дорослим не потонути у вихорі термінів і теорій, пропаганди та реклами.

Сучасна система освіти потребує суттєвих змін у методиці навчання, що стосуються комп'ютеризації, соціально-культурної збалансованості в освіті, підвищення педагогічної культури, креативності економічного мислення майбутніх фахівців у різних галузях економіки. Саме тому важливим для учнів є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, володіти й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж усього життя [6].

Особливе значення має вивчення предмета економіки в школі, оскільки випускники у майбутній діяльності мають вирішувати різноманітні життєві проблеми, зокрема економічні, для задоволення своїх щоденних потреб. Знання з економічних дисциплін формують рівень мислення, який дає змогу впевнено діяти у повсякденному житті та робити правильний вибір. Економічна освіта уможливорює вирішення життєвих проблем випускників загальноосвітніх

навчальних закладів, сприяє самовизначенню, самореалізації особистості, зокрема:

- формує економічну та правову поведінку й культуру, завдяки чому вони можуть швидше адаптуватися до умов ринкової економіки;
- надає інформацію про професії, які потребує ринок;
- забезпечує загальними та спеціальними економічними знаннями, формує навички, вчить компетентно приймати рішення, обговорювати й оцінювати результати, прогнозувати наслідки прийнятих рішень;
- сприяє формуванню самодостатньої, соціально адаптованої особистості тощо.

«Сьогодні очевидно, що Інтернет сприяє безмежному зростанню людини як в особистісному, гуманітарному, так і в професійному плані. А в економіці, та й в усіх, без винятку, сферах людської життєдіяльності кадри вирішують усе. Без людини, без її навичок і притаманного їй творчого потенціалу найскладніші інтеграційні системи управління, фантастичні мультимедійні ресурси перетворюються на купи брухту» [5].

Тому так важливо у роботі з обдарованими учнями розвивати і їхню комп'ютерну грамотність для вироблення вміння орієнтуватись у потоці інформації, знаходити найнеобхідніше для себе і відсікати те, що не є необхідним, а тільки відбирає час. Зазначимо, що не всі школярі здатні до творчості, для деяких створення власних робіт викликає труднощі, заціпеніння і навіть страх. І тут постає ще одна мета педагогічного колективу – навчити учнів *уміння навчатись* (і не тільки разом зі вчителем, але й *самостійно*), не боятись поставлених проблем і вирішувати їх спершу на початковому рівні, згодом усе більше розвиваючи творчі здібності й нахили [7].

Вчать не тільки діти, але і педагоги. Вчитель – це така професія, яка вимагає не лише багато знань із власного предмета, але і певного сформованого світогляду, вміння спілкуватись, вислуховувати, підтримувати, розуміти, прощати, ставитись толерантно, а також уміння оцінювати таким чином, щоб це було і справедливо, і не ображало учня.

Особливе значення в організації та програмно-методичному забезпеченні вивчення економіки школярами має діяльність факультативних занять. *Факультатив* (латин. *facultatis* – необов'язковий) – навчальний курс, не обов'язковий для відвідування.

Факультативні заняття впроваджені в шкільну практику як форму диференційованого навчання, вони призначені для задоволення прагнення учнів до поглибленого вивчення окремих предметів, розвитку їх пізнавальних інтересів, здібностей і підвищення пізнавальної активності. Учні залучають до факультативів на добровільних засадах, відповідно до їхніх бажань, нахилів, інтересів. Кожен може обрати не більше двох факультативів.

Для факультативів розроблено варіанти програм, навчальні посібники.

За **освітніми завданнями** виділяють такі види факультативів:

- із поглибленого вивчення навчальних предметів (позапрограмове поглиблення знань з метою вступу до вищого навчального закладу);

- з вивчення додаткових дисциплін;
- із вивчення додаткової дисципліни з одержанням спеціальності;
- міжпредметні факультативи.

Кожен із видів факультативу може поділятися залежно від дидактичної мети на теоретичні, практичні, комбіновані. Факультативи забезпечують ефективне групове диференційоване навчання, бо, на відміну від інших форм навчання, для них притаманними є такі особливості, як спільність пізнавальних інтересів учнів, їх позитивне ставлення до вивчення даного матеріалу, пізнавальна активність. Відповідно до виду факультативу формують групи, добирають форми і методи роботи.

Оскільки «Основи економіки» як обов'язковий предмет вивчається лише в 11-х класах, вважаємо доцільним і для учнів цікавим ознайомити їх з основами економічної освіти на факультативних заняттях. На уроках учні з великою цікавістю порівнюють американську та японську школи менеджменту, самі звертають увагу на особливості менеджменту в Україні. З теми «Маркетинг» особливу цікавість викликає урок «Роль реклами». Ознайомившись із критеріями оцінки реклами, учні серед великої кількості реклами самі знаходять недоліки і переваги кожної з них.

Значною мірою в організації цікавої роботи факультативів нам допомагають зразки міжнародного досвіду економічної підготовки, апробовані та пристосовані до нашої специфіки перехідної економіки (семінари, організовані фондом Дж. Сороса, „Junior Achievement Ukraine”), їх курси «Прикладна економіка», «Підприємництво в дії» та «Міжнародний ринок».

«Прикладна економіка», «Підприємництво в дії» та «Міжнародний ринок» базувався на програмі „Junior Achievement” (США), а зміст економічних знань спрямовувався на усвідомлення економічної теорії вільного ринку, формування практичних навичок в управлінні підприємством у рамках системного підприємства.

Не менш цікавим є курс за вибором «Фінансова грамотність» (10 клас, 35 годин). Авторський колектив – співробітники Університету банківської справи Національного банку України (за загальною редакцією доктора економічних наук, професора Т. С. Смовженко). Його схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 1 від 30.01.2012 р.), рекомендовано для використання в загальноосвітніх закладах у листі МОН молоді і спорту України від 08.02.2012 р. № 14.1/12-Г-32.

Учні 3–7 класів залучаємо до вивчення «Основ споживчих знань» (програма для учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Автори: Гільберг Т. Г., Довгань А. І., Капіруліна С. Л. та ін.). Курс укладено та систематизовано як наскрізний, однак його можна вивчати у кожному, окремо взятому класі. Навчальні матеріали побудовано на інтерактивних педагогічних технологіях, вони вміщують приклади уроків, необхідні нормативні документи з питань прав споживачів.

Зміст навчального матеріалу курсів спрямовано не стільки на те, щоб дати серйозні теоретичні знання, скільки на те, щоб підготувати учнів до їх сприймання у старших класах, спонукати до усвідомлення необхідності їх отримання. Ці курси дають можливість поступово розширювати діапазон економічних знань школярів, спираючись на їх власний економічний досвід, сприяють формуванню вмінь і навичок, необхідних для розвитку дитини як активного учасника економічних відносин, відкривають простір для економічної творчості, вчать приймати нестандартні рішення в різних економічних ситуаціях, забезпечують розвиток економічної ерудованості. У навчальному матеріалі курсів зроблено акцент на міжпредметні зв'язки та профорієнтаційну спрямованість.

Оскільки особливістю програм курсів є те, що вони мають загальний характер (тобто містять елементи основ економіки, сімейної економіки, основ споживчих знань, основ підприємництва), то ми організовуємо їх викладання як факультативного чи у вигляді системи позашкільних занять на доповнення до основних шкільних курсів з економіки.

Вивчення цих курсів можна проводити у вигляді різних організаційних форм навчання: уроків, екскурсій, домашніх навчальних завдань, позаурочної роботи і позакласних видів занять.

З огляду на навчальну мету можна виділити такі типи уроків з курсу: урок засвоєння нових знань, урок узагальнення набутих знань, урок застосування знань на практиці, комбінований урок, контрольний урок. За формою проведення заняття можуть бути у вигляді таких типів уроків: спарений, лекція, семінар, лабораторна (практична) робота, екскурсія, урок-гра.

Враховуючи вікові особливості учнів, використання уроку-лекції та уроку-семінару в організації навчального процесу є обмеженим і доцільним лише при викладанні окремих тем. Як свідчить досвід роботи з учнями, ефективними формами організації занять із названих курсів є урок – лабораторна (практична) робота, екскурсія, гра. Вони не тільки відповідають психологічним характеристикам учнів та сприяють активізації навчальної діяльності, а й створюють умови для розвитку в них творчого економічного мислення, вміння знаходити нестандартні варіанти вирішення економічних задач. Саме вони повинні стати основними формами організації позашкільного навчання економіки.

Загальна **структура факультативних занять** може мати такий вигляд:

I. *Вступна частина*: організація учнів до навчання, оголошення теми і мети заняття, визначення мети уроку, повторення попередньої теми.

II. *Основна частина*: підготовка до сприймання нового матеріалу, його вивчення (коротка інформація вчителя про матеріал нової теми, включення учнів у самостійну роботу для засвоєння нового матеріалу, спонукання до осмислення нової інформації, її узагальнення, оволодіння науковими термінами або певними специфічними поняттями, підведення учнів до узагальнення, обґрунтовувань висновків з нового матеріалу), його закріплення.

III. *Заклучна частина*: підсумки уроку, домашнє завдання.

Сценарії ігор, кросворди, практичні роботи тощо, які додаються до кожної теми програми «Прикладна економіка», допомагають учителям зацікавити учнів предметом, змоделювати в класі різні ситуації ринкових відносин у колі сім'ї, в класі, суспільстві. Приклади тестових завдань, підсумкового контролю наведено в методичному комплексі дисципліни.

Далі подаємо сценарій ділової гри «Фабрика „Піца”», що використовується при вивченні теми «Спеціалізація, поділ праці у виробництві». Її запропоновано фондом Дж. Сороса на семінарських заняттях для вчителів економіки.

Зміст гри: учні беруть участь у моделюванні виробничого процесу, щоб пізнати вплив спеціалізації, поділу праці на її продуктивність.

Потрібний час: урок.

Матеріали: значний запас паперу, ножиці, кольорові олівці або фломастери.

Методика проведення гри.

1. Повідомте учням, що вони вироблятимуть піцу. Продемонструйте, як її зробити, в присутності учнів. Для цього візьміть аркуш паперу, згорніть його чвертю і виріжте круг за розміром піци. Це буде ваше «тісто». З учнями домовляється, скільки якої сировини ви кладете у піцу і яким кольором зображаєте. Наприклад: 10 шматочків грибів – чорним, п'ять кілець помідорів – червоним, п'ять кілець цибулі – коричневим, зелень – зеленим, твердий сир – жовтим і т. д. Ваш готовий екземпляр ви віддаєте для зразка двом учням, які будуть контролерами при прийманні готової продукції.

2. Скажіть учням, що вони матимуть три хвилини, щоб виробити стільки піци, скільки зможуть. Повідомте, що контролери не приймуть піцу, яка не відповідає стандартам. Враховуватиметься тільки виріб із повним набором усіх компонентів.

3. Раунд I. Один учень 3 хвилини виготовляє всю піцу сам. Після цього контроль перевіряє всі виготовлені зразки і відкидає ті, що не пройшли контроль. На дошці записуйте, скільки штук за 3 хвилини виготовив один працівник.

Раунд II. До першого учня приєднується другий і 3 хвилини виготовляють піцу вдвох. Контроль знову рахує зразки, відкидаючи брак. Ви на дошці записуєте, скільки піци виготовили два учні за 3 хвилини.

Протягом наступних 7–8 раундів кожен 3 хвилини до працюючих приєднується один учень, контроль підраховує готову продукцію, а ви результати кожного раунду фіксуєте на дошці у вигляді таблиці, після чого гру припиняєте.

4. Перші два-три учасники працюючих виготовляють піцу кожен сам, із появою третього й четвертого учні без вашої підказки, інтуїтивно стануть застосовувати поділ праці. З появою п'ятого працюючого учні почнуть сперечатись за ножиці, олівці (з'являться зайві трудові ресурси за наявних капітальних).

Далі проводите обговорення гри. Аналізуєте таблицю. Обчислюєте, на якому раунді (при скількох працюючих) за 3 хвилини на одного робітника було вироблено продукції найбільше, тобто продуктивність

праці була найвищою. Зазвичай за наявних капітальних ресурсах це чотири робітники.

Аналізуєте таблицю далі. Продуктивність стала падати. Чому? Учні самі роблять висновок, що стало не вистачати капітальних ресурсів. Отже, за даних капітальних ресурсів оптимальне число працюючих – чотири. А щоб були задіяні всі семеро-восьмеро, слід їх нарощувати, тобто розширювати виробництво.

Далі проводимо оцінювання [5].

Школярі протягом кількох років ознайомлювалися з комерційною грою „MESE”. Учні нашої школи брали активну участь у цій грі та неодноразово ставали фіналістами. Гра моделює реальні ринкові ситуації, де учні приймають п'ять головних рішень (установлення ціни на продукт, витрати на виробництво, витрати на нове обладнання, витрати на рекламу, витрати на наукові дослідження), що спонукало їх зрозуміти, коли гроші, вкладені в науку, дають результати, – через декілька періодів, але дуже ефективних.

У цьому напрямку вже вдруге успішно пройшов новітній, революційний для всієї системи освіти захід – II Всеукраїнський бізнес-турнір «Стратегія фірми – 2015». Формат проведення турніру на основі бізнес-симуляції VIAL+ є експериментальним як за технікою підготовки і проведення, так і за масштабом охоплення учнівської молоді. Більш традиційними для українських учнів є формати олімпіад, конкурсів, змагання тощо, хоча XXI століття з його інноваціями і можливостями дозволяє впроваджувати різноманітніші та всеохоплюючі формати. І саме інтерактивний турнір у середовищі бізнес-симуляції дає змогу показати молоді загальні аспекти економічної і підприємницької діяльності, здійснити ефективну профорієнтаційну роботу.

Учні нашої школи взяли активну участь у грі, хоча вона не передбачає командної роботи: кожен учасник грає самостійно, уявляючи себе генеральним директором. Учні із захопленням обмінювались інформацією: хто скільки відкрив нових магазинів, закупив нове обладнання, що почав випускати, як удосконалив виробництво, яку рекламу потрібно замовити і для яких товарів, які фінансові звіти для аналізу. Саме такий підхід дає можливість учням використати свої теоретичні знання на практиці та вже у 9–11 класах «організувати власне підприємство».

Учасники ділової гри мають різні інтереси, кожен одні й ті ж проблеми вирішує з індивідуальних позицій.

У той же час під впливом економічних закономірностей, що зумовлюють господарську діяльність, вони вимушені шукати і приходити до свого рішення. Усе це більшою мірою, ніж будь-який інший метод викладання економіки, допомагає зрозуміти суть економічних перетворень, сприяє виробленню у школярів практичних дій, спрямованих на вибір оптимального економічного варіанта господарської діяльності.

Сучасна педагогічна практика закономірно ставить питання зміцнення взаємозв'язку факультативних занять із класними та позаурочною роботою, подання учням допомоги у свідомому виборі факультативних курсів. Дуже бажано, щоб зусилля вчителів, спрямовані на позакласну роботу, відбивалися на наслідках навчання економіки. Важливо забезпечити таку взаємодію між класними, факультативними та позакласними заняттями в школі, щоб весь навчально-виховний процес являв єдине ціле, коли класні та позакласні заняття, зберігаючи специфічні особливості, цілеспрямовано впливали один на одного, сприяючи підвищенню спільної ефективності навчання, виховання та розвитку школяра.

Висновки й перспективи дослідження.

Незважаючи на проблеми і недоліки, позитивний внесок факультативної освіти в розвиток творчого потенціалу молоді очевидний. Насамперед, це:

- удосконалення мотиваційної спрямованості факультативної освіти;
- розвиток методик навчання і спілкування зі школярами та їх батьками;
- ігрові методи проведення занять;
- комплексний підхід до викладання різних предметів;
- самовдосконалення та розвиток особистості педагогів.

«Головне завдання педагогічного колективу – не згасити Божу іскру таланту дитини, допомогти їй усвідомити свою роль у світі, життєдіяльності суспільства, орієнтуючись на високі загальнолюдські цінності й ідеали» [1].

Подальше дослідження ми вбачаємо в розв'язанні методик викладання предметів, їх комплексного поєднання, а також комунікативних відносин між учнями та вчителями. Більшої уваги необхідно приділити мотиваційній сфері навчання, її дослідженню і на цій основі – формуванню нового світогляду на освітні методики в умовах профорієнтаційної підготовки.

Література

1. Авторська експериментальна школа з формування національної еліти (школа «Міленіум») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.school318-ldev.ua/fback.html>
2. Матеріали науково-практичної конференції викладачів загальноосвітніх навчальних закладів, шкіл – партнерів факультету додипломної освіти Університету економіки і права «КРОК» [Текст]. – К. : Ун-т економіки і права «КРОК», 2005. – 131 с.
3. Овсянецька Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма / Л. Овсянецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/about/aboutphp>
4. Олійник Н. Ю. Активізація навчання на уроках економіки як чинник конкурентоспроможності освіти : зб. наук. пр. [Текст] / Н. Ю. Олійник // Пед. освіта: теорія і практика. – 2011. – Вип. 9.
5. Пархоменко І. Про викладання економіки в загальноосвітніх навчальних закладах у 2001/2002 н. р. [Текст] / І. Пархоменко // Географія і основи економіки в школі. – 2001. – № 4. – С. 12–14.
6. Пархоменко І. Стратегія розвитку шкільної економічної освіти [Текст] / І. Пархоменко // Географія і основи економіки в школі. – 2001. – № 6. – С. 2–3.
7. Радіонова І. Економічна освіта в Україні : надбання, проблеми, перспективи [Текст] / І. Радіонова // Географія і основи економіки в школі. – 1997. – № 1. – С. 30.
8. Радіонова І. Економіка має вивчатися у школі не за рахунок інших предметів, а разом з ними [Текст] / І. Радіонова // Географія і основи економіки в школі. – 2001. – № 1. – С. 46–48.
9. Український освітній Інтернет: Удень з вогнем [Текст] // Дзеркало тижня. – 2002. – 2 верес.